

kar je vredno živeti in ljubiti. Nekaj, kar me je začaralo, da tudi v Parizu ne morem živeti brez misli nanj. Ne morem presojati brez njemu lastnih primerjav. Ne morem molčati, ko me grudi bolečina, da se je zajedalska bolezen upala lotiti tako zdravega debela. Ne morem molčati, moram povedati, kar mi je na duši. Moram zapisati ostre besede, ki režejo v bolna mesta iz ljubezni. Rad imam sebe, rad imam to našo srenjo, zato ju nimam pravice prikrajšati za resnico, ki mi jo odkriva mrzli tuji svet. *Za resnico, ki zdravi, a boli, ker ne trpi sebičnih pridvokov moje, naše, temveč hoče biti zgolj resnica.*

REFLEKSIJE

POGLED V ANTIKO

Založba Jugoslavija (Beograd) je posredovala v srbohrvatskem prevodu dvojje v svetu znanih in dokaj razširjenih knjig o klasični antiki: kolektivno delo angleških avtorjev pod uredništvom Michaela *Granta* *The birth of western civilization (Greece and Rome)* založbe Thames and Hudson (London 1964) in delo, ki ga je napisal francoski specialist François *Chamoux*: *La Grèce classique* založbe Arthaud v Parizu (izšlo 1965).

Prva od obeh knjig, Radjanje evropske civilizacije — Grčka i Rim operira predvsem s slikovnim gradivom, ki je sestavni in celo bistveni del prikazovanja; teksti, čeprav tehtni, so pomaknjeni v ozadje, to pa je poudarjeno z drugo kvaliteto in celo barvo papirja. Med ilustrativnim materialom je tudi kakih deset rekonstrukcij, ostalo so fotografije arhitektur v njihovih ambientih, plastik in slik ter raznih predmetov (vaze, novci, geme, orožje itd.). Knjiga spada po zasnovi in opremi v isto vrsto k drugima knjigama serije: *Vanished Civilizations* priredil Edward Bacon, London 1964 (= *Iščezle civilizacije, Zaboravljeni narodi drevnoga sveta*, izd. Jugoslavija, Beograd 1965) in *Civilizations of the past* (srbohrvatski prevod je menda v načrtu). Vendar moramo kar takoj reči, da se grško rimska knjiga od ostalih dveh prijetno razlikuje: kvaliteta prispevkov je bolj enotna, kar pa sicer ni v celoti zasluga avtorjev, ampak tudi posledica bolj enotne materije: zlasti pa so potisnjene v stran barvne in risarsko kičaste »rekonstrukcije življenja«, ki jih je v obeh drugih knjigah polno oziroma so tako poudarjene, da neprijetno in vsiljivo izstopajo. Občutek nelagodnosti, ki ga dobi ob takih komercialnih prezentacijah resen »potrošnik knjige«, da se izjemoma izrazimo v ekonomskem jeziku, ki je seveda ob teh rečeh nepotreben in celo vsiljiv, mora povzročiti prav nasprotno reakcijo od tiste, ki jo je komercialist v založbi želel: v kupcu se bo utrdil sum v iskrenost kulturnih namenov založbe, ki izdaja tako sejmarsko robo, in »potrošnik« se bo pri naslednjem nakupu, ki bi bil morda ustrežnejši, pomisljal. Ker smo tudi v Sloveniji večkrat priče pocenostavljenemu precejevanju kvalitete kakšne knjižne izdaje, če je le dovolj pisana in pestra, so kritična opozorila na problematičnost takega postopka več kot umestna.

Avtorji kolektivnega dela o klasični antiki so ugledni angleški znanstveniki (med njimi prednjači vsekakor Mortimer Wheeler, znameniti raziskovalec

vpliva antične kulture izven mejá rimskega imperija). V obliki kratkih esejističnih prikazov se vrsti pred nami grška in rimska politična in kulturna zgodovina: naselitev Grkov, nastanek Aten in Sparte ter boji s Peržani, grška književnost, grška religija in filozofija, grška umetnost, grška družba, vzpon in premoč Rima, rimska literatura, rimska umetnost, nastanek krščanstva in konec klasičnega sveta. Urednik M. Grant proučuje v predgovoru položaj klasične antike v splošnem razvoju človeške kulture in ugotavlja za evropsko sfero njeno nepogrešljivo fundamentalnost. Pohvaliti moramo posebej zelo dobre ilustracije, skrbno izbrane in tudi v barvi še dokaj dobro zadete. Objavljene so tudi nekatere komaj odkrite novosti, na primer helenistična freska Sokrata v Efezu, odkrita šele 1965 (str. 116). Presentacija slik je zelo prijetna in smiselna — npr. mikenski zlati nakit z detajli posode in paradnega bodala (str. 58/59), jonska in pontska toreutika (140/141), rimski vojaški nastopi (218/219), rimsko gledališče (244/245), starokrščanske bazilike in Aja Sofija (322/323). Dodana je zelo kratka in nekoliko samovoljna, zlasti pa povsem angleška bibliografija; bolje bi bilo, da bi sploh izostala. Tudi kronološki pregled ne zadostuje, ker je nepregleden in ponekod preveč pomanjkljiv: v pregledu grške literature je npr. izostal celo Heziod, kot njen reprezentant po srečanju helenizma z Rimom (200 pr. n. š.) pa je naveden samo zgodovinar Polibij, kakor da bi grška kultura z nastopom Rimljanov zamrla. Drugod je pregled spet preveč podroben, spričo zgoraj navedene vrzeli je nevažno vedeti, da je Sparta ok. 580 pr. n. š. razbila halkidiško politično zvezo (dejansko so Spartanci 579 to dosegli, a le za tri leta, ker je bila zveza 376 pod vodstvom Aten spet obnovljena) itd. Pri celostranski sliki str. 317, ki v barvi reproducira mozaik iz t. i. ortodoksnega baptisterija v Ravenni in predstavlja Kristusov krst v Jordanu, bi bilo vsekakor umestno v tekstu str. 316 povedati, da gre v glavni sceni za novejšo rekonstrukcijo, kar je celo na reprodukciji dobro vidno: Kristus stoji do pasu v reki (to je antični način krščevanja »per immersionem« — s spuščanjem v krstilni bazen), restavrador, ki ni bil dovolj teološko-historično izobražen, pa je poškodovano sceno napačno dopolnil, da Janez Kristusu tudi vlija vodo na glavo in ga krščuje »per infusionem« — z oblivanjem, kar je praksa krščevanja šele v kasnejših stoletjih.

Na splošno pa je mogoče reči, da knjiga o Grčiji in Rimu zadovoljuje kot prva kratka tekstna in vizualna presentacija. Ni pisana s pretenzijami učenjekarstva, materija je prikazana jasno in splošno razumljivo. Želeli bi ji mnogo bralcev.

Bolj zahtevna je druga knjiga o Grčiji — François Chamoux: Grška civilizacija v arhajsko i klasično doba (prevod izšel 1967). Iz iste serije (Velike civilizacije) je založba Jugoslavija izdala že Andréja Godarda Umetnost Irana, napoveduje pa prevod knjige Pierra Grimala Rimska civilizacija. Chamouxova knjiga je pravzaprav poljudno pripovedovana zgodovina Grkov od naselitev v bronasti dobi okoli 2000 pr. n. š. do smrti makedonskega kralja Filipa II., očeta Aleksandra Velikega (556 pr. n. š.). Zgodovinskim poglavjem, ki zavzemajo približno tretjino knjige, sledijo pregledi o vojaštvu, religiji, ekonomskih in pravnih institucijah, filozofiji in poeziji ter o umetnosti. V knjigi je 229 skrbno izbranih črno-belih in osem barvnih reprodukcij s podrobnimi opisi. Zelo obširen Tolmač imen in pojmov ter še kar dober seznam literature dopolnjujeta knjigo. Predgovor za srbohrvatsko izdajo je napisal beograjski profesor arheologije Branko Gavella.

Že profesor Gavela v tem svojem predgovoru podčrtuje Chamouxovo miselno konstrukcijo, idealiziranje grške zgodovine in družbe. In res — strani o Homerju (56—59) na primer se lepo bero, v neke globlje bistvenosti Ilijade in Odiseje pa ne posegajo. Ničesar ne izvemo že o zunanjih zanimivih, pa tudi važnih dejstvih Homerjeve dobe; pesnitvi nam kažeta poljedelsko, predvsem pa pastirsko proizvodno bazo začetne grške družbe, govorita nam o oranju zemlje s plugom in krčenju gozdov s sekiro — oboje so nove tehnične pridobitve železne dobe; vidimo sužnje, ki pa ne delajo na polju, ker je to delo pridržano svobodnemu človeku, in izvemo, da je na Odisejevem posestvu dvanaest suženj mlelo žito. Še manj se Chamoux zanima za odnos posameznika do skupnosti, ki se v Iliadi kaže v novi obliki: zasebni problem Ahilove jeze preobrača usodo celega pohoda proti Troji — in v Odiseji: glavni junak izvršuje sicer neke, od bogov naprej določene naloge, vendar nastopa kot etično samostojna oseba, s čustvi in strastmi, s presojo in svobodnim odločanjem. — Podobno šablonski in zunanji je Chamouxov prikaz grške tragedije (350—352), kjer ne izvemo niti tako splošno znane, pa vendar omembe vredne stvari, da npr. Euripida posebej zanimajo psihološke podrobnosti, da posebno skrbno predstavi čustvene in komplicirane ženske figure (Medeja, Faidra), itd.

Morda glavna in načelna hiba Chamouxove knjige, ki bo mnogim bralcem staro Grčijo sicer res približala lahko in dokaj elegantno, pa je sam koncept. Pisatelj se ustavi pred nastopom Aleksandra Velikega (leta 356). Prav doba helenizma pa je tista, ki staro, klasično Grčijo svetovnozgodovinsko, da tako rečemo, uveljavi in razodene. Brez helenizma ne bi bilo visoke kulture rimskega imperija in tudi ne antike kot kulturnega fenomena v kasnejši zgodovini. To pa je seveda bistveno.

Če sem se pri obeh knjigah o antiki pomudil nekoliko dlje in nekoliko podrobneje, sem to storil iz dveh razlogov: prvič — to je bolj zunanje — bi rad poudaril, da so izbire knjig, ki govore o kulturni zgodovini človeštva poljudno in enciklopedično, zelo tvegane in se v našem jugoslovanskem, pa tudi posebej v slovenskem svetu, na to večkrat pozablja. Opisani knjigi sta še med najboljšimi — in vendar bi za Chamouxa skoraj trdil, da je bilo prevajanje knjige nepotrebno in bi bilo treba za prikaz grške kulture izbrati kak trdnejši, izčrpniji tekst, ki jih v svetu ne manjka. Če bi primerjali Chamouxa in Sovretove Stare Grke (Celje 1959), bi kljub vsem pomislekom, ki bi jih lahko imeli ob Sovretovi knjigi, vsekakor lahko mirno trdili, da daleč presega Chamouxovo leporečno pisanje.

Drugi in glavni razlog moje obravnave pa leži seveda v snovi sami. Velikokrat smo priče širokim sprehodom po velikem svetu in njegovi zgodovini, pri tem pa pozabljamo, da je kljub grandioznim dosežkom Starega Vzhoda, Indije in Kitajske, kljub eksotičnemu pomenu Aztekov in Majev, kljub važnosti etnoloških kultur Afrike, Oceanije in Sibiriije vendarle prvo prizorišče dejanske osvoboditve človekovega duha iz prazgodovine, mitologije in hierarhije, iz panike in groteske, iz strukture primitivnosti — Grčija. Četudi je bila njena družba razredna in suženjska, je njena misel kategorije njenega vsakdanjega bivanja preskočila in popolnoma premagala. Človeka je osvobodila vezi izven njega samega in njegove narave. Seveda ga je s tem — hoteč ga postaviti v središče bivanja — po nekem paradoksu osamila in razgalila do neobgljenosti. Ta neobgljenost Oidipa pred sfinjo, Antigone pred državo, človeka pred koz-

mosom in kaosom pa je hkrati veličina in upanje. Pomlad človeštva. Obljuba enaindvajsetega stoletja.

Slovenski narod, obložen s tolikimi bremeni preteklosti in tolikimi kompleksi sedanjosti, si ne more dovoljevati preveč cenenega razkošja, da bi ne skrbel za trajen, trden stik svoje izobrazbe s tako suverenim in bogatim grško-latinskim izročilom.

Jože Kastelic

KRONIKA

KNJIŽEVNOST

SLOVENSKA KNJIŽEVNOST 1945—1965 (Druga knjiga). Druga knjiga Slovenske književnosti prinaša dramatiko ter književno esejistiko in kritiko iz razdobja 1945—1965. Avtorja sta Jože Koruza in Franc Zadavec. Knjigi so na koncu dodani biografski in bibliografski podatki avtorjev, ki so kot liriki, prozaisti, dramatik, kot književni esejisti ali kritiki v obeh knjigah močneje zastopani. Podatke sta zbrala Hermina Jug in Marko Kranjec.*

Jože Koruza obravnava slovensko dramsko in gledališko snovanje od druge svetovne vojne dalje. Vendar že v uvodu, kjer nakazuje glavne črte svojega sistema, pravi, da so mnogi dramatik »v svojem razvoju prešli več faz, ki jih označuje idejno zorenje in novi vsebinski in oblikovni vplivi, zato bi moral biti oris njihovega dela razdrobljen v več poglavij. Ker pa smo izhajali s stališča, da je pomembnejši celoviti prikaz posameznega dramatika oziroma njegovega dela od vztrajanja pri dosledni sistematiki celote, smo profile takih dramatikov uvrstili v poglavja, kamor sodi težišče ali idejno izhodišče njihove dramaturgije. Prav ta težnja po zaokroženem orisu dramskega opusa pomembnejših ustvarjalcev je tudi narekovala poseganje izven časovnih okvirov pričujoče študije. Tako smo upoštevali pri dramatikih, ki so pomembno posegli v razvoj povojne slovenske dramatike, tudi prejšnje delo...«

Koruzova odločitev, da v svoje obravnavanje pritegne tudi predvojna dela v povojnem času še živečih in še ustvarjajočih dramatikov, je bila vsekakor umestna. Pisec se je s tem izognil prokrustovskemu rezanju snovi kot celote in tako hotel priti do celovitejše podobe posameznih dramatikov, torej tudi tistih, katerih ustvarjalno težišče sega na začetni ali na zadnji rob obravnavanega obdobja. Manj srečna pa je piščeva namera (ali izvajanje te namere), da profile dramatikov uvrsti v tista poglavja, kamor sodi »težišče ali idejno izhodišče njihove dramaturgije«.

Koruza namreč svojo snov deli na pet obširnejših poglavij. To so Socialni realizem, Krščanski realizem in nova klasika, Sentimentalno humanistični realizem, Vzporedni pojavi in osamljena iskanja, Ontološki nadrealizem. Taki razdelitvi v načelu ni kaj oporekati, kolikor se v nadaljnjem razporejanju gradiva ne izkaže predvsem kot teoretična formula, ki bolj utesnjuje, kakor pa daje možnosti za smotno in v bistvu ustrezno realizacijo načrtanega sistema.

* Jože Koruza, Franc Zadavec, Hermina Jug in Marko Kranjec, Slovenska književnost 1945—1965, Druga knjiga, opremil Janez Bernik, izdala in založila Slovenska matica.